

ВІДГУК

офіційного опонента Дічек Наталії Петрівни, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України, завідувача відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України

про дисертацію Самко Алли Миколаївни

«Педагогічні ідеї і наукова діяльність Семена Устимовича Гончаренка (1928-2013 рр.)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка, за спеціальністю – 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Сучасні пріоритети української педагогічної науки вмотивовують звернення до гуманістичних джерел культури, закумульованих, зокрема, у спадщині видатних представників національної освітньої думки. Творчо-критичне осягнення кращих надбань минулого не лише збагачує сьогодення знанням свого культурного коріння, а й здатне посприяти віднайденню потенційно корисних для сучасної освіти ідей, що власне і показала у своєму дослідженні шановна дисертантка.

У контексті сучасної методологічної матриці в історико-педагогічній науці увиразнилася тенденція до посилення значущості досліджень персоналій у межах соціогуманітарних досліджень. Сучасне звернення істориків до виміру мікроісторії, зокрема життєдіяльності окремої особи, дає змогу фокусувати увагу на деталізації процесів і феноменів, освоювати нові джерельні масиви, оновлювати модель біографістики, виводячи персональну історію на рівень широких соціальних узагальнень, що особливо характерно для реконструкції біографій вчених, бо такі дослідження фактично стають реконструкцією історії науки як гілки інтелектуальної історії.

Унаслідок звернення дослідників до педагогічної спадщини видатних освітніх діячів, вивчення їхнього внеску у розвиток української педагогічної науки і практики відбувається своєрідне повернення до антропоцентричних традицій вітчизняної освіти. Завдяки вивченню унікально-особистісного в історії, зокрема реконструкції життєтворчості окремої людини, що традиційно «губиться» в історії, набуває істотного уточнення і поглиблення рух наукових ідей і перебіг освітніх процесів, уможлиблюється виявлення зміни й утвердження наукових уявлень зокрема, й у суспільстві у цілому.

У цьому контексті виконана Аллою Миколаївною Самко дисертаційна робота є не лише науково актуальною і своєчасною, а й теоретично вагомим, оскільки здійснена нею на підставі сучасних теоретико-методологічних підходів, розлого зазначених у вступі до дисертації, рефлексія наукової і педагогічної діяльності Семена Устимовича Гончаренка – українського вченого-методолога, педагога-фізика, провідного дослідника у галузі методики фізики, доктора педагогічних наук, професора, заслуженого діяча наук України, дійсного члена (академіка) НАПН України – дала змогу

здійснити певні відкриття й у вимірі встановлення значення спадщини вченого для поступу української освіти і науки, й у визначенні його впливу на розвиток наукових досліджень у галузі навчання фізики у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. в Україні, й у галузі створення своєрідної авторитетної науково-педагогічної школи.

Дисертація є складником комплексних наукових досліджень «Теорія і практика особистісного і професійного розвитку дорослого населення» (РК №01141U003163); «Теоретико-методичні засади розвитку освіти різних категорій дорослого населення» (РК № 0117U001071), що виконуються у відділі андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертанткою:

- створено наукову біографію академіка С. Гончаренка, причому відповідно до сучасних наукометричних підходів обґрунтовано класифікацію його наукових праць, визначено напрями педагогічних досліджень та динаміку творчої продуктивності, що становить новаторський внесок дисертантки у розвиток моделі вивчення наукової біографії вченого;
- розкрито внесок С. Гончаренка як наукового лідера і організатора в українському освітньому просторі потужної наукової школи, що діяла за кількома важливими напрямками (зокрема методика фізики, дидактика загальноосвітньої та вищої школи, професійна освіта);
- висвітлено зміст загальнотеоретичних і методологічних пошуків ученого та представників його наукової школи у галузі формування в учнів природничо-наукової картини світу, а також його теоретико-методичних надбань, пов'язаних з формування в учнів наукового світогляду у процесі навчання фізики, що, як переконливо обґрунтовує дисертантка, актуалізуються у сучасних умовах реформування й модернізації діяльності середньої загальноосвітньої школи і освіти загалом;
- виокремлено ключові непроминальні педагогічні ідеї вченого про гуманізацію і гуманітаризацію вищої педагогічної освіти, її фундаменталізацію, про необхідність використання принципу доповнюваності для створення ефективної диференціально-інтегративної системи доповнювальної педагогічної освіти, які не втратили свого змістового потенціалу донині.

Нові факти, одержані здобувачем.

Завдяки здійсненому А. Самко оригінальному багатоаспектному аналізу праць С. Гончаренка, тобто писемних джерел, а також організації нею збирання усних джерел-свідчень у процесі спланованого анкетування, інтерв'ю й особистих бесід з учнями (колишніми аспірантами і докторантами) і колегами видатного вченого у дисертації *вперше*:

- всебічно й аргументовано висвітлено наукові, методичні надбання ученого, притаманний йому стиль наукового керівництва й організації

досліджень, риси його особистості як наукового лідера, що сукупно забезпечило утворення ним протягом 1970-2013 рр. наукової школи С. Гончаренка (близько 86 дисертантів) у царині української педагогічної науки;

- системно і цілісно, з використанням зіставно-порівняльного, системного, схематизовано-узагальнювального підходів висвітлено біографічні відомості про С. Гончаренка як видатного представника української науки, до наукового обігу введено невідомі архівні документи, що доповнюють знання і про науково-педагогічну діяльність ученого, і про перебіг наукових і освітніх процесів в Україні у хронологічних межах дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Вважаємо, що обґрунтованість наукових положень, висновків і узагальнень, сформульованих у дисертації А. Самко, а також їх достовірність належно забезпечено використанням адекватного меті і завданням роботи комплексу методологічних підходів і методів, переконливим критичним аналізом джерельної бази, до якої увійшли і власне джерела-наукова спадщина С. Гончаренка, і багатоманітні теоретичні й науково-дослідні українські і зарубіжні джерела, базування на ідеях яких уможливило ґрунтовну авторську інтерпретацію ключових теоретичних понять і положень роботи у дусі сучасного наукового дискурсу. Позитивно оцінюємо й методику впорядкування і класифікації джерельної бази (підрозділ 1.3. рукопису дисертації). Тому маємо підстави стверджувати, що наукові положення і висновки дослідження достатньо обґрунтовані й достовірні.

Наголосимо, що на особливе поцінування заслуговує творчий підхід дисертантки до розкриття особистісних, наукових, комунікаційних, фахових якостей академіка С. Гончаренка, що відповідає кращим зразкам зарубіжної біографістики. Розроблені дисертанткою авторські опитувальники і зібрані усні свідчення дали підстави для вмотивованих психологічних узагальнень у ході реконструкції життєдіяльності вченого.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів і Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Дисертаційна робота А. Самко містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати сукупно сприяють розв'язанню актуального наукового завдання – всебічного висвітлення наукової і педагогічної діяльності академіка С. Гончаренка у галузі розвитку дидактики шкільної фізики, що збагачує знання про розвиток теоретико-методичних засад шкільної фізичної освіти в Україні у другій половині ХХ ст. Дослідження вважаємо вагомим внеском і в освоєння, й у поширення ідей педагога (розміщення дисертанткою в Електронній бібліотеці НАПН України 153 праць С. Гончаренка), і внеском в українську педагогічну біографістику,

зробленим з використанням сучасних напрацювань історії, психології особистості, історії освіти і педагогічної думки.

Практичне значення мають: виокремлені дисертанткою положення і рекомендації українського вченого щодо формування в учнів природничо-наукової картини світу, а також гуманізації і фундаменталізації вищої педагогічної освіти; розроблені А. Самко науково-методичні рекомендації «Використання біографічного методу в науковому дослідженні педагогічної персоналії». Підкреслимо, що практичне значення результатів дослідження підтверджено й впровадженням матеріалів, розроблених дисертанткою, у навчальний процес кількох ЗВО України (м.Вінниця, м.Умань), Науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області, Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського, про що свідчать додані до рукопису дисертації акти про впровадження (додатки до рукопису дисертації).

Загалом, матеріали дисертації А. Самко будуть корисними для дослідників у галузі освітніх наук, викладачів, аспірантів, студентів, які розробляють історико-освітні питання.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому

Дисертаційна робота А. Самко за своїм змістом і формою є ґрунтовним, самостійним дослідженням, що складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, значних за обсягом додатків. У вступі до дисертації чітко окреслено методологічний апарат (об'єкт, предмет, мету і завдання, методи дослідження), у першому розділі розлого описано джерельну базу, що є наріжним каменем історико-педагогічного дослідження.

Дослідження виважено структуровано й системно організовано.

На наше переконання, у роботі забезпечено відповідність завдань та висновків дослідження, які логічно випливають зі змісту основного тексту дисертації; висновки до розділів і загальні висновки належно аргументовані, містять коректні узагальнення. Їх зміст переконує у тому, що дисертантка досягла сформульованої мети дослідження і виконала зазначені у вступі завдання. Загалом зміст рукопису дисертації, публікацій А.Самко дає підстави стверджувати, що виконане дослідження є завершеним і оригінальним, його результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних заходах.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У підрозділі 1.2.«Основні етапи життєпису академіка С. Гончаренка роботи доказово, з опорою на джерела, викладено життєвий і творчий шлях

ученого. Однак, під час ознайомлення з текстом виникає питання щодо відсутності у додатках до дисертації низки матеріалів, на які дисертантка активно посилається, а тому їх копії мають бути додані до дисертації. Йдеться зокрема про зібрані нею спогади Ю. Мальованого, П. Безтаки, Г. Гончаренко, яких немає у додатках. Ця заувага стосується й інших усних свідчень (наприклад, Е.Ковальчук, підрозділ 2.2., с.134). Авторка зазначає, що це документи з її особистого архіву, але для дотримання вірогідності зібраних відомостей, такі документи, завірені належним чином, мають додаватися до роботи.

2. Погоджуючись з прагненням дослідниці розробити періодизацію життєтворчості С. Гончаренка як спосіб систематизувати події і факти, визначити своєрідні реперні точки у біографії вченого, все ж вважаємо необхідним у творенні періодизації керуватися встановленням і дотриманням певного, чітко окресленого *критерію* періодизації, звичайно в авторській версії. Тому вислів дисертантки «Кожен період характеризувався важливими змінами у житті і поглядах педагога» (с.88 рукопису) видається не достатньо аргументованим, розмитим, адже періоди схарактеризовано у контексті діяльності вченого, а етапи виділено відповідно до зміни його посад. До того ж, А. Самко і етапи, і періоди подає як відтинки часу, обмежені конкретними роками, хоча й зазначає, що етап – це певний момент, тобто не потребує визначення меж, а період – проміжок, обмежений певними датами.

3. На наш погляд, у вступі до роботи приділено забагато уваги опису методології дослідження, що створює строкате, нечітке уявлення про ключові методи і підходи, задіяні дисертанткою. У вступі йдеться й про методологічну основу дослідження (с.27 рукопису), і про методологічні орієнтири (там само), і про методи дослідження (с.28 рукопису). Натомість не згадано про один з провідних підходів у вивченні текстів (писемних джерел) – герменевтичний підхід, хоча ознайомлення з рукописом дисертації А. Самко засвідчує, що авторка добре володіє «вчуванням» у тексти, їх «осмисленням» і «тлумаченням», а також вмінням «реконструювати» педагогічну дійсність.

4. Зважаючи на значний масив праць, створених академіком С. Гончаренком, їх наукову цінність, доведену дисертанткою, варто було б, на нашу думку, укласти й видати повний бібліографічний покажчик праць ученого.

Втім, висловлені зауваження та побажання не є принципово значущими і не впливають на загальну високу позитивну оцінку рецензованої дисертації.

Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях.

Основний зміст і результати дисертації викладено автором у 26 публікаціях, з яких: 10 – у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз; 1 стаття – у зарубіжному періодичному науковому виданні, 1 – методичні рекомендації, 13 тез – у матеріалах науково-практичних заходів (з них 3 – у зарубіжних).

Тому вважаємо, що результати дисертаційної роботи А.М. Самко апробовано достатньою мірою.

Висновок. На основі здійсненого аналізу дисертації А.М. Самко можемо стверджувати, що дисертаційна робота відповідає нормативним вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р. (зі змінами) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України, № 40 від 12.01 2017 р., а її авторка Самко Алла Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка, за спеціальністю – 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент
д. пед. н., професор,
завідувача відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України

 Н. П. Дічек

Dichuk #11
Ush- (Vishibalka)